

Дејан В. Ајдачић
 Uniwersytet Gdański
 Wydział Filologiczny
 Instytut Studiów Klasycznych i Slawistyki

ТИПОВИ И ФУНКЦИЈЕ РЕНАРАЦИЈЕ У СЛОВЕНСКОЈ КЊИЖЕВНОЈ ФАНТАСТИЦИ

Док у усменој култури није могуће поредити варијанте усмене приче или песме без њиховог записа, у писаној култури се анализирају и лако уочавају међусобни односи два текста. Са ширењем писане културе развијала се и идеја ауторства, као личних црта које аутор даје тексту, а које му дају и извесна права која произлазе из ауторства. Критичари и историчари књижевности су увели називе *прерада* и *обрада* неког дела, како би се разликовало од *преписа* или *препричавања* као скраћеног преношења тока приказаних догађаја. Када се говори о *адаптацији* додатно се указује на циљну групу или на жанр прерађеног дела. *Драматизација* представља преиначење недрамског текста у драмски, *екранизација*, *филмовање* означава обраду књижевног текста у филм, *стриповање* његову обраду у виду стрипа. Велика група нових термина се појавила са теоријом интертекстуалности француских аутора Јулије Кристеве, Жана Старобинског и Жерара Женета средином 20. века. У проучавања књижевности ти називи су створени додавањем испред речи *текст* или *текстуалност* старогрчких префиксоида *proto-*, *архе-*, *авант-*, *интер-*, *мета-*, *пара-*, *пери-*, *епи-*, *фено-*, *гено-* и др. Ови термини указују на различите типове веза два текста како целина. Из латинске речи *fabula* – прича, створен је термин *фабуларизација* у значењу грађење, развијање приче, а потом је додавањем префикса *де-* створено термин *дефабуларизација* у значењу разградња приче и *рефабуларизација* са префиксом *ре-* која значи преиначење неке претходне приче. Фабуларизација се у студијама српских проучаваоца књижевности и приповедног фолклора користи, а рефабуларизација и дефабуларизација се ретко појављују. У српској књижевноисторијској литератури није се примио ни англоамерички термин *retelling*, *replotting*, као ни појам *ренарација* који се појављује у низу радова пољских проучавалаца књижевности (Markiewicz 1987; Łuczyński 2012; Kostecka 2014; Kowalczyk 2016; Trocha 2020).

Овим радом предлажем увођење појма *ренарација* у српске студије о наративним уметностима, са уверењем да тај појам може бити употребљив и користан. Њега је лако примити и увести у проучавања, јер је латински префикс *ре-* широко коришћен, као и реч *нарација* од латинске речи *narratio*, па *ренарација* означава поновну *нарацију*, *нарацију* са изменама, *друкчију* *нарацију* прототекста. Гранични облици *ренарација* налазе се у оним случајевима када је нова верзија веома блиска изворном тексту. То могу бити *препричавања* са малим изменама или слободнији преводи који одступају од полазног текста, као у случају *прерада* Бориса Заходера на руски језик.

Ренарација је у чланку пољског теоретичара књижевности Хенрика Маркјевича један од типова књижевних преображаја митова (*ренарација*, *префигурација*, *трансформација*, *интерференција* и *инкрустација* (Markiewicz 1987). У тексту „Ренарације словенских народних мотива у савременој фантастици“ Богдан Троха предлаже типологију *ренарација* (Trocha 2020) са неколико подтипова делимичне *ренарације*, *хибридном ренарацијом* са измештањем ликова и мотива у њима *несвојствене временске* или *просторне оквире*, *делимичном орнаменталном*

ренарацијом и тоталним ренарацијама, коју Троха дели на спекулативну, развојно-дидактичку и развојну и пројективне ренарације које представљају ауторско стварање митологије.

Указује се да су често књижевне ренарације фантастике ослањене на бајке, те да су упућене деци и омладини, попут Шехерезадиних оријенталних прича, бајки Пероа, бајки браће Грим и Андерсена, народних бајки. Ренарације бајки и других текстова фантастике посебно се много читају у младости, када се много чита, а поглед на свет младих је отворенији за укрштање стварног са чудесним и прихватање постојања два света - стварног и чудесног (Пешикан-Љуштановић: 59)

Поређење присуства фантастике у првобитном и по њему створеном потоњем тексту показују **задржавање фантастике у истој мери, слабљењем фантастике** (као у роману Милете Продановића *Елиша у земљи светих шара*, по књизи *Алиса у земљи чудеса* Луиса Керола) или **јачањем фантастике** (нпр. у глави о Лазаревом васкрсењу у роману *Време чуда* Борислава Пекића).

Књижевне **обrade античких и библијских тема** представљале су зато полазиште бројних ренарација и словенских аутора, посебно оних књижевности које су биле јаче повезане са латинистичком, италијанском или француском књижевношћу од ренесансе до класицизма. Словенски књижевници у књижевним надградњама фантастичких елемената античких митова су полазили од Одисејевих сусрета са чудовиштима, догововштинама у којима су учествовали богови, од представа о аду у Вергилијевој Енеиди, од митова о Орфејевом силаску у свет мртвих, Овидијевих *Метаморфоза* и приказивања преображаја људи и богова у биљке, животиње, од окамењивања људи у сусрету са Горгона Медузом, али и од каснијих верзија ових митова са додатним, најчешће християнизованим значењима (нпр. Задранин Петар Зоранић у прозно поетском делу *Планине* (1536/1569), Мавро Ветрановић у *Пилигрину* Бараковић у *Вили Словинки* (Levanat-Perićić 2024: 84–93, 102–103).

Ренарације које мењају стилски регистар и исмевају низ елемената полазног текста називане су у историји књижевности именима - пародија, травестија, персифлажа у представама Хада уз ослонац на Лукијанове разговоре мртвих (Ајдачић 2015: 10–12). И у савременим словенским књижевностима појављују се ренарације класичних митова, као у роману *Аргонаути* Борислава Пекића који Јасонов поход у Колхиду до златног руна приповеда уз ослонац на елементе старогрчке митологије, али је преиначује у причу о трговачком потхвату. Мит о Тезеју и Аријадни, лавиринту и Минотауру је уткан дело *Шлем ужаса Креатифф о Тезеју и Минотауру* Руса Виктора Пелевина у виду размене чет порука у постмодернистичком премештању лавиринта у онирички простор Аријаднине приче о сну из кога остали ликови покушавају да схвате и своју, и њену судбину и идентитет.

Пример ренарација у којима је ауторски **прототекст несловенског аутора – а ренарација словенског аутора** чине бројни следбеници Милтоновог *Изгубљеног раја*, Дантеовских визија у *Божанској комедији*, Гетеових балада (Лагутина 2020), његовог *Фауста*, Хофманових прича, Керолове *Алисе у земљи чуда* (Јацек Пјекара, Анђеј Сапковски, Владимир Ђурић Ђура, Верица Винсент Кол), *Чаробњака из Оза* Лајмена Френка Баума или пустоловина Петра Пана у Недођији Џејмса Метјуа Барија, Толкинових романа и др.

Модел у коме **по словенском узору настаје словенска ренарација** је чест уз ослонац на ликове и мотиве словенског фолклора и ауторске обраде (нпр. Николаја Гогоља, Адама Мицкјевича, Станислава Лема) у делима писаца потоњих епоха.

Несловенске ренарације словенских дела се ослањају на народне и ауторске представе о вампирима, о Гогољевом Вију, баба Јаги, Марји Маревној и Кашчеју бесмртном (нпр. у роману *Бесмртни* написаном у жанру алтернативне историје

америчке књижевнице Кетрин Валенте (Trocha 2020). Лариса Фиалкова осветљава митолошки усмерену епску фантастику америчких савремених аутора која је упућена младим америчким љубитељима жанра са приказом егзотичног света са словенским духовима, нечистим силама и боговима (Фиалкова 2020).

Даља проучавања ренарације у словенским књижевностима могу се развијати у више праваца. Будући да су ова дела сматрана плодовима недостатка стваралачке имагинације која се ослања на дело претходника, она нису била много тумачена, па не постоји ни поуздано сакупљен њихов корпус. То отвара могућност проширења дела ренарације како по ауторима и њиховим прототекстовима, тако и по делима који су написали више ренарација. У овом раду оцртани су неки теоријски приступи, али њих је могуће још прецизније развити. Ренарације као предмет проучавања књижевности могу се проширити на обрада у другим медијима и повратним утицајима других медија на нове књижевне обраде.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Ајдачић Д. „Пародија и сатира у приказима демона у словенским књижевностима 19. века.“ *Слов'янська фантастика. Збірник наукових прац, том. 2.* Ред. Деян Айдачич. Київ, 2015, 7–24.
- Лагутина И. „Два Лесных царя? Литературные источники перевода В. Жуковского баллады «Erlkönig».“ *Вопросы литературы* № 4 (2020): стр. 217–239.
- Литвякова Н. В. „Рецепция сказки Э. Т. А. Гофмана «Nussknacker und Mausekönig» в России XIX в.“ *Вестник Томского государственного университета.* № 374 (2013): стр. 15–19.
- Пешикан-Љуштановић Љ. *Иза Алисиног огледала. Типолошки огледи о фантастичном роману за децу.* Андрићград – Вишеград: Андрићев институт, 2021.
- Стојановић Л. „Преобликовање бајке у драми ‘Брод за лутке’ Милене Марковић.“ *Детинство*, (2022): стр. 147-158 <https://zmajevedecjeigre.org.rs/wp-content/uploads/2022/06/Detinstvo_02_2022_color.pdf > 12.01.2025.
- Фиалкова Л. „Алтернативное славянское фэнтези американских писателей.“ *Савремена српска фолклористика VIII Зборник радова. Словенски фолклор и књижевна фантастика.* Уред. Д. Ајдачић, Б. Сувајцић. Београд: Удружење фолклориста Србије, 2020, стр. 439–459.
- *
- Kowalczyk K. *Baśń w zwierciadle popkultury : renarracje baśni ze zbioru "Kinder- und Hausmärchen" Wilhelma i Jakuba Grimmów w przestrzeni kultury popularnej,* Wrocław: Stowarzyszenie Badaczy Popkultury i Edukacji Popkulturowej Trickster; Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 2016.
- Kostecka W. *Baśń postmodernistyczna : przeobrażenia gatunku. Intertekstualne gry z tradycją literacką,* Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, 2014.
- Levanat-Peričić, M. *Avatari posthumanizma. Povijest književne i kritičke imaginacije neljudskog, poslijeljudskog i nadljudskog.* Zadar: Sveučilište u Zadru, 2024.
- Łuczyński M. „Funkcjonowanie motywów mitologii słowiańskiej w literaturze (zarys problematyki).“ *Слов'янська фантастика. Збірник наукових праць.* Ред. Д. Айдачич, Київ: Видавничо-поліграфічний центр Київський університет, 2012, стр. 134–143.
- Markiewicz H. „Literatura i mity”. *Twórczość.* (1987) № 10: str. 55–69.
- Trocha B. „Renarracje słowiańskich motywów ludowych we współczesnej fantastyce.“ *Савремена српска фолклористика VIII Зборник радова. Словенски фолклор и књижевна фантастика.* Уред. Д. Ајдачић, Б. Сувајцић. Београд: Удружење фолклориста Србије, 2020, str. 401–417.

